Alevilikte Analık Kurumu

Dr. Sonmez Alvanoğlu Yolcu
sonmezalvanoglu@hotmail.com

Yayımlanma Tarihi:
15 Temmuz 2026

İndirilme Tarihi:
28.11.2026

Önerilen Atıf: Alvanoğlu Yolcu, Sonmez (2026). Alevilikte Analık Kurumu. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.rt376 (Erişim Tarihi: 28.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Alevi inanç sistemi içerisinde analık kurumu, geleneksel ve toplumsal yapının önemli bileşenlerinden biri olarak varlık göstermektedir. Analık kurumu, inançsal ve kültürel pratiklerin aktarımında ve özellikle kadınların inanç alanındaki temsiliyeti bakımından önemli işlevler üstlenmektedir. Bununla birlikte, dedelik kurumu kadar görünür olmayan bu yapı, özellikle kentleşme ve toplumsal dönüşüm süreçleriyle birlikte görece zayıflamıştır. Bu maddede analık kurumu, tarihsel gelişimi, inanç ve Alevi ritüelleri içerisindeki konumu, toplumsal işlevleri ve özellikle modernleşme, kentleşme ve göç süreçleri karşısında geçirdiği dönüşüm çerçevesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Ana, Analık

Analık Kurumunun Tarihsel ve Toplumsal Konumu

Alevi toplumsal örgütlenmesinde analık kurumu geleneksel ve inançsal yapının önemli bir bileşeni olmakla birlikte, literatürde görece sınırlı biçimde ele alınmış ve büyük ölçüde dedelik kurumu ile ilişkilendirilerek tanımlanmıştır. Nitekim bazı çalışmalarda ana, doğrudan dedenin eşi olarak değerlendirilmekte ve bu statünün evlilik ilişkisi üzerinden kazanıldığı ifade edilmektedir (Ulusoy Yılmaz & Karşıcı & Selçuk, 2014; Gümüş, 2011, 24; Okan, 2014, 29; Arı, 2019). Bu yaklaşım analık kurumunun belirli bir yönünü açıklamakla birlikte, onu tek boyutlu bir çerçeveye

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

indirgemekte ve dinsel pratiklerdeki konumunu ve toplumsal işlevlerdeki rolünü görünmez kılmaktadır.

Geleneksel Alevi toplumsal yapısının dede ocakları, musahiplik ve cem ekseninde örgütlendiği yönündeki tespitler (Coşkun, 2017; Sis & Çeçen,2016) Alevi kurumsal yapısının ana hatlarını ortaya koymakla birlikte, analık kurumunun bu yapı içerisindeki konumunu ikincil düzeyde bırakmaktadır. Oysa saha verileri ve sözlü aktarımlar, anaların yalnızca sembolik bir konumda olmadığını, inanç aktarımında aktif rol üstlendiklerini göstermektedir. Nitekim Yıldırım'ın ifade ettiği gibi, geleneksel Alevi toplumsal yapısında inanç bilgisinin aktarımı belirli aktörler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Geniş bir saha çalışmasına dayanan Geleneksel Alevilik adlı kitabında Yıldırım, bu süreçte dedeler, âşıklar (zakirler), babalar ve çelebilerle birlikte, anaların da etkin biçimde yer aldığını belirtmektedir. Bu bulgu, analık kurumunun yalnızca sembolik bir statüye indirgenemeyeceğini; aksine saha pratiği içerisinde inanç aktarımının işlevsel ve aktif bileşenlerinden biri olarak konumlandığını ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2018, 106).

Alevi inanç sisteminde kadın ve erkek arasındaki eşitlik söylemi, kadınların hem dini, hem de toplumsal alanda aktif roller üstlenebilmesinin zeminini oluşturur. Nitekim Alevi öğretinin temelinde cinsiyet eşitliği ilkesi vardır. Özüne insanı koyan bu anlayışın en güçlü dayanağı can kavramıdır (Okan, 2023, 166-167; Altıntaş, 2023, 75-76). Bu yaklaşım, analık/ana figürünün inanç içerisindeki meşruiyetini de açıklayan önemli bir çerçeve sunmaktadır (Menemencioğlu, 2011, 130-131; Koç, 2015, 129). Ancak teorik düzeyde vurgulanan bu eşitlik anlayışı, pratikte her zaman karşılık bulmamaktadır (Küçükkeleş, 2023, 121). Geleneksel Alevi yapısında dedelik kurumunun belirgin biçimde "eril" bir karakter taşıması, anaların dini otorite alanındaki görünürlüğünü sınırlayan önemli bir unsurdur. Örneğin ana, eşi olan dede ile birlikte ceme katıldığında, post dedeye ait olmakta, kendisi ise onun yanında ya da arkasında konumlanmaktadır. Ana, oğlu ile ceme katıldığında ise posta kendisi ya da oğlu oturabilse de, bir kadın olarak tek başına

cem yürütme yetkisine sahip değildir (Altıntaş, 2023, 81-82). Kadınların tek başına cem yürütme yetkisine sahip olmaması ve bu yetkinin çoğunlukla erkek bir otoriteyle birlikte mümkün olması, analık kurumunun sınırlı görünürlüğünü pekiştirmektedir. Dolayısıyla analık kurumu, çoğu zaman dinsel otoritenin merkezinde değil, onun çevresinde konumlanan bir yapı olarak kalmaktadır.

Şüphesiz, analık kurumunun günümüzde pirlik ve dedelik kurumlarına nazaran daha sınırlı bir görünürlüğe sahip olması, tarihsel süreçte meydana gelen yapısal ve toplumsal dönüşümlerden azade değildir. Özellikle geleneksel Alevi toplumsal yapısında cinsiyete dayalı iş bölümünün belirginleşmesi, zorlu yaşam koşulları ve bakım emeği gibi sorumlulukların kadına yüklenmesi, ritüellerin ve dini pratiklerin erkek egemen bir yapıda örgütlenmesine neden olmuş, bu yapı içinde analaın kamusal alandaki temsiliyeti ve görünürlüğü sınırlı bir düzeyde kalmıştır (Hanoğlu, 2025). Alevi Ansiklopedisi tarafından Ana Cevahir Altınok ile kayıt altına alınan görüşmede, Ana Altınok, Alevi inanç sisteminde uzun yıllara yayılan hizmetine rağmen, bu süreçte cinsiyet temelli ayrımcılığa maruz kaldığını, dedelerin yanında yer almasının zaman aldığını ve analık statüsünü kazanma sürecinde çeşitli güçlükler yaşadığını ifade etmektedir (Alevi Ansiklopedisi, 2025). Bu durum, Alevilikte teorik düzeyde vurgulanan kadın-erkek eşitliğinin pratikte her zaman karşılık bulmadığını göstermektedir. Altınok'un "Hakkın terazisi pirlerin ve analaın elindedir" şeklindeki ifadesi ise analık kurumunun inanç sistemi içindeki önemine ve otoritesine dikkat çekmektedir. Altınok "yol hizmetten geçer", ilkesini hatırlatarak analık statüsünü sağladığı hizmetle elde ettiğini belirtmektedir (Alevi Ansiklopedisi, 2025). Ayrıca, Ana Cevahir Altınok, eşinin pir olmadığını ifade etmekte, kendisini "yol hizmetkârı" olarak tanımlamakta ve analığın yalnızca cem yürütmekle sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal rehberlik ve yol göstericilik gibi işlevleri de içerdiğini vurgulamaktadır. "pir ve analar toplumu bir arada tutmak için barışçıl olmalı" ve "ana hak kapısıdır" ifadeleri, analık kurumunun Alevi inanç

sistemi içindeki toplumsal ve manevi önemine işaret etmektedir (Alevi Ansiklopedisi, 2025).

Pir Ali Doğan'a göre, Alevi inanç sisteminde "Dört Kapı" öğretisi çerçevesinde analık makamı merkezi bir konuma sahiptir. Doğan, Hakkın dördüncü kapısını doğrudan analık makamı ile ilişkilendirmekte; pirlik, rehberlik ve taliplik gibi diğer makamları ise bu bütünsel yapının tamamlayıcı unsurları olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımda analık kurumu yalnızca yardımcı bir rol değil, inanç sisteminin kurucu bileşenlerinden biri olarak ele alınmaktadır. Nitekim Doğan, Dersim örneği üzerinden her ziyaretin bir "anası" bulunduğunu belirterek analık kurumunun önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca "kutsal emanetler" ve "Hak Döşeği" gibi kavramlar aracılığıyla kadınların bu inanç sistemi içindeki kurucu ve koruyucu rollerinin görünür hale geldiğini vurgulamaktadır (Alevi Ansiklopedisi, 2025).

Modernleşme, Kentleşme ve Yeniden Konumlanma

Kentleşme süreciyle birlikte Alevi topluluklarında inanç pratiklerinin mekânsal ve kurumsal olarak yeniden örgütlendiği görülmektedir. Geleneksel sözlü aktarım ağlarının zayıflaması ve ritüellerin cemevleri gibi kurumsal yapılara taşınması, analık kurumunun işlevsel konumunu da dönüştürmüştür. Nitekim Akdemir'in saha araştırmasına dayanan çalışması, "analaın" statüsünün tarihsel sürekliliğini korumakla birlikte, değişen toplumsal koşullar içinde farklılaşarak zayıflayan bir görünürlük sergilediğini ortaya koymaktadır (Akdemir, 2020, 16; Yolcu,2018, 68-69).

Bununla birlikte, günümüzde analık kurumu yeniden tartışmaya açılmış, kadınların cem yürütme ve posta oturma gibi pratiklerde yer alması gerektiğine yönelik görüşler güç kazanmıştır. Nitekim bazı cemevlerinde kadınların "ana" sıfatıyla posta oturduğu ve cem yürüttüğü örnekler ortaya çıkmıştır. Bazı Alevi dedeleri, kadınların posta oturamayacağını savunan yaklaşımların Alevi öğretisiyle bağdaşmadığını ve bu tür söylemlerin inanç içi eşitlik anlayışına aykırı olduğunu vurgulamaktadır (PİRHA, 2018).

Alevi Ansiklopedisi tarafından kayıt altına alınan görüşmede, Ana Narin Gülçiçeği, analık deneyiminin çeşitli zorluklar ve dışlayıcı tutumlar içinde şekillendiğini ifade etmektedir. Gülçiçeği, "ana hizmet yapamaz" biçimindeki söylemlerle karşılaştığını, ayrıca analığın soya dayalı olarak ve kadın üzerinden değil erkek üzerinden tanımlandığı yönündeki kabullerin bu statünün meşruiyetini tartışmalı hale getirdiğini belirtmektedir (Alevi Ansiklopedisi, 2025). Bu bağlamda bazı araştırmacılar ve Alevi aktivistler, anaların da dedeler gibi cem yürütme erkânında yer alması gerektiğini savunmaktadır. Nitekim Akkaya, Alevilikte teorik olarak ifade edilen kadın-erkek eşitliğinin pratikte yeterince karşılık bulmadığını belirterek anaların cem yürütmesinin önünün açılması gerektiğini dile getirmektedir (PİRHA, 2018). Bu gelişmeler, Alevi inanç sisteminde teolojik temelleri bulunan eşitlikçi söylem ile gündelik hayattaki uygulamalar arasındaki tutarsızlığın aşılmaya çalışıldığını göstermektedir.

Son yıllarda Alevi inanç pratiğinde anaların dinsel otoritesine ilişkin tartışmaların somut uygulamalara dönüştüğü görülmektedir. Nitekim İstanbul'daki Bağcılar Cemevi'nde, Ana Sevim Sağol "ana" sıfatıyla dedeyle birlikte posta oturmakta, dua vermekte ve cem yürütmektedir. Bu uygulama, Alevi toplumu içinde uzun süredir devam eden anaların cem yürütüp yürütemeyeceği tartışmasına pratik bir örnek teşkil etmektedir (Sonbahar, 2019). Köksal'ın (2022) saha verileri de bazı cemevlerinde kadınların ana sıfatıyla posta oturmasının kurumsal teşvik ve topluluk desteğiyle mümkün hâle geldiğini göstermektedir. Nitekim ana statüsüne sahip bir kadın görüşmeci, vakıf yönetiminin desteğiyle posta oturduğunu ve bu sürecin hem dedelerle birlikte yürütülen bir öğrenme pratiği hem de cemaat tarafından olumlu karşılanan bir deneyim olduğunu ifade etmektedir (Köksal, 2022, 156). Aynı zamanda bu gelişme, Alevilikte sıklıkla vurgulanan kadın-erkek eşitliği ilkesinin ritüel alanda görünür hale gelmesi açısından önem taşımaktadır.

Günümüzde bazı kadın figürlerin inanç alanında artan görünürlüğü dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Elif Ana,

hayattayken şifa dağıttığına, geleceğe dair bilgiler verdiğine inanılan ve bugün de türbesi ziyaret edilen önemli bir isim olarak öne çıkmıştır. Sultan Ana ise kurduğu dernek ve cemevi aracılığıyla inançsal pratikleri sürdürmekte, farklı toplumsal kesimleri bir araya getirerek Aleviliğin kamusal görünürlüğüne katkı sunmaktadır. Zöhre Ana, mistik deneyimlerine dayandırdığı anlatılarıyla bir dergâh kurmuş, cem yürüten ve şifa dağıttığına inanılan bir pir olarak geniş bir takipçi kitlesine ulaşmıştır. Bu üç örnek, kadınların Alevi inanç alanında artan otorite ve görünürlüğünü somut biçimde ortaya koymaktadır (Yüksel, 2016, 53-54). Bu bağlamda Zöhre Ana, kadın merkezli dini otoritenin çağdaş bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ritüel mekânın düzenlenişi, Zöhre Ana'nın karizmatik otoritesini mekânsal olarak görünür kılacak biçimde kurgulanmış; merkezi ve yükseltilmiş konumuyla katılımcıların dikkatinin odağı hâline gelmiştir. Bu durum, kadın dini otoritesinin yalnızca sembolik değil, ritüel ve mekânsal düzlemde kurumsallaşan bir görünürlük kazandığını göstermektedir (Soileau, 2025, 10). Dolayısıyla bu örnekler, analık kurumunun modern dönemde yeniden yapılandığını ortaya koymaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak analık kurumu, cinsiyete dayalı iş bölümü, dedelik kurumunun eril karakteri ve ritüel otoritenin erkek merkezli örgütlenmesi gibi nedenlerle Alevi inanç sistemi içerisinde tarihsel olarak ikincil bir konumda kalmıştır. Analık kurumu, "dedelik" kurumu etrafında şekillenen bir yapı olmanın ötesinde, günümüzde yeniden görünürlük kazanan, kimliğini ortaya koymaya çalışan, özellikle saha verileri ve sözlü gelenek ışığında değerlendirildiğinde geleneksel, toplumsal ve dinsel yapının işlevsel bir inanç aktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, modernleşme, kentleşme ve göç süreçleriyle birlikte geleneksel yapının çözülmesi, analık kurumunun görünürlüğünü zayıflatmış olsa da, günümüzde kadınların cem yürütme, posta oturma ve dini otoriteye katılım talepleriyle birlikte bu kurumun yeniden tartışmaya

açıldığı ve görünürlük kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda, analık kurumunun dönüşüm dinamiklerini daha derinlikli biçimde analiz edebilmek için, farklı coğrafi ve toplumsal bağlamları kapsayan yeni saha çalışmalarının artırılması önemli bir araştırma ihtiyacı olarak öne çıkmaktadır.

Kaynakça & İleri Okumalar

Akdemir, Ayşegül. 2020. "The Construction of Gender Identity in Alevi Organizations: Discourses, Practices and Gaps." *Ethnography* 0 (0): 1-22. https://doi.org/10.1177/1466138120924435.

Alevi Ansiklopedisi. 2025. "Ana Olmak & Analık Deneyimi ve Zorluklar." (Erişim Tarihi: 23.02.2026). https://www.youtube.com/watch?v=m8aOxP59h0s.

Alevi Ansiklopedisi. 2025. "Analık Kurumu, Ocak Sistemi, Sosyal Değişme." (Erişim Tarihi: 23.02.2026). https://www.aleviansiklopedisi.com/pir-ana-kayit/analik-kurumu-ocak-sistemi-sosyal-degisme-6762/.

Alevi Ansiklopedisi. 2025. "Ana Olmak, Analık Kurumu, Toplumsal Cinsiyet & Kırmancki Dualar." (Erişim Tarihi: 23.02.2026). https://www.aleviansiklopedisi.com/pir-ana-kayit/ana-olmak-analik-kurumu-toplumsal-cinsiyet-kirmancki-dualar-6601/.

Alevi Ansiklopedisi. 2025. "Analık & Pirlik Makamı – Hakkın Dördüncü Kapısı." (Erişim Tarihi: 23.02.2026). https://www.aleviansiklopedisi.com/pir-ana-kayit/analik-pirlik-makami-hakkin-dorduncu-kapisi-6735/.

Altıntaş, Nimet. 2023. "Alevilikte: Sahi Eşit miyiz?" İçinde *Aleviler: Din, Beden, Cinsiyet, Neşeden Kedere*, derleyen Çilem Küçükkeleş ve Ayhan Yalçınkaya, 73-100. Dipnot Yayınları.

Arı, Yılmaz. 2019. *Alevilikte Dini Otorite: Değişim ve Süreklilik (Adıyaman Örneği)*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı.

Coşkun, Hasan. 2017. "Tokatlı Alevi Dedelerinin Alevilik ve Bektaşilik Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış." *Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 12 (35): 89-104. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12685.

Gümüş, Nazlı. 2011. *Alevilikte Kadın: Şahkulu Sultan Dergahı'ndaki Kadınların Alevi Kadını Algılayışı*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.

Hanoğlu, Hayal. 2025. "Kadın ve Alevilik." *Alevi Ansiklopedisi*. https://www.aleviansiklopedisi.com/madde-x/kadin-ve-alevilik-6660/.

Koç, Adem. 2015. "Güruhu Naci'nin Saçlı Bacıları: Alevi Bektaşi İnanç Sistemi'nde Kadın Olmak." *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi* 7 (12): 126-145. https://izlik.org/JA53PF36MN.

Köksal, Cemil. 2022. *Türkiye'de Aleviliğin Yapısal Dönüşümü: Cemden Cemevine Nitel Bir Araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükkeleş, Çilem. 2023. "Hafızadan Silinen Kadınlar ya da Tersinden Tahrip Edilen Hafıza." İçinde *Aleviler: Din, Beden, Cinsiyet, Neşeden Kedere*, derleyen Çilem Küçükkeleş ve Ayhan Yalçınkaya, 119-134. Dipnot Yayınları.

Menemencioğlu, Belkıs. 2011. "Bektaşi ve Alevi Kültüründe Kadın." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 60.

Okan, Nimet. 2014. "Alevilikte Kadın Erkek Eşitliği Söylemine Eleştirel Bir Yaklaşım." *Antropoloji* 28. https://doi.org/10.1501/antro_0000000301.

Okan, Nimet. 2023. “Can’ların Cinsiyeti: Babalar ve Bacılar.” İçinde *Hakikatın Darına Durmak: Alevilikte Kadın*, hazırlayan Bedriye Poyraz, 165-182. Dipnot Yayınları.

PİRHA. 2018. “Gülfer Akkaya: Alevi Cemlerinde Analar da Cem Yürütmelidir.” 24 Şubat 2018. https://pirha.org/gulfer-akkaya-alevi-cemlerinde-analar-da-cem-yurutmelidir-108285.html/24/02/2018/.

PİRHA. 2021. “Dedeler PİRHA’ya Konuştu: Kadın Posta Oturamaz Diyenlerin Yoldan İkrardan Haberi Yok.” https://pirha.org/dedeler-pirhaya-konustu-kadin-posta-oturamaz-diyenler-yoldan-ikrarindan-haberi-yok-286639.html/.

Sis, Nesrin ve Mehmet Akif Çeçen. 2016. “Yaşayan Alevi Kültür ve İnanışları Üzerine Bir Araştırma (Onar Köyü Örneği).” *Journal of Turkish Language and Literature* 2 (1): 413-430. https://doi.org/10.20322/lt.14095.

Soileau, Mark. 2025. “The Visual World of Zöhre Ana.” *Religions* 16 (2): 141. https://doi.org/10.3390/rel16020141.

Sonbahar, E. 2019. “Bağcılar Cemevi’nde Postta Artık ‘Ana’ da Var.” *Sivil Sayfalar*, 13 Mart 2019. https://www.sivilsayfalar.org/2019/03/13/bagcilar-cemevinde-postta-artik-ana-da-var/.

Ulusoy Yılmaz, Duygu, Gülay Karşıcı ve Selçuk Ali. 2014. “Sivas Beydilli Köyü İnanç Sistemi İçinde Kadın.” *İnsanbilim Dergisi* 2 (2): 22-43. https://izlik.org/JA48AZ72TP.

Yıldırım, Rıza. 2018. *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kollektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yolcu, Mehmet Ali. 2018. “Bacılar ve Kardeşler: Toplumsal Yapı ve Söylem Açısından Alevi Ataerkilliği.” İçinde *Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, editör Dr. Mustafa Aça, 66-69. Çanakkale: Motif Vakfı Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu.

Yüksel, Emine. 2016. *Alevi Bektaşi Kültüründe Yaratılış Anlatıları ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi'nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir